

Arap Baharının Kelebek Etkisi: Batı Dünyasında Beklenen Değişmeler

Dr. Ahmet Salih İKİZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ahmet@mu.edu.tr

Öz

Domino etkisi ile bir sistem değişikliğine sebep olan Arap Baharının içsel ve dışsal dinamikleri üzerine Stephen Kinzer gibi yazarlar başta olmak üzere oldukça kapsamlı bir literatür şimdiden oluşmuştur. Arap Baharının çevresel etkilerinin ve sonbahara dönüşüm sonuçları da tartışılmaktadır. Bununla birlikte doğrudan sınır olmayan ülkeler üzerinde etkileri oldukça yeni bir çerçevedir. Arap Baharının ABD, AB ve Türkiye’de yol açacağı ekonomik ve siyasi değişimler gelecek yıllarda oldukça önem kazanacaktır. Bu süreçte ABD’nin hegemon devlet olarak azalan gücü, AB’nin siyasi geleceği gibi faktörler etkili olacaktır. Temelini Dünyanın herhangi bir bölgesindeki bir kelebeğin kanat çırpışlarının oldukça uzak bir bölgede yaratabileceği devasa etkilerden alan Kaos teorisi bu konuda önemli bir örnektir. Bu çalışmada gelecek on yıllarda Arap Sonbaharının Batı Dünyası üzerine etkileri üzerine senaryolar kurgulanarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap baharı, Türk dış politikası, Ortadoğu

Butterfly Effect of Arab Spring: Expectations for Western World Abstract

Since 2011 the long live regimes and leaders in most Arab countries either left from power or faced strong opposition against them. The Syria, Tunisia and Libya are the very simple examples. The winds of change would have some socioeconomic impacts on western countries. Butterfly effect is simply a theory in physics explaining the transfer of chaos and transformation among different locations. Internet applications, social media and global consumption culture would motivate cross country impacts of those transformations. In this study we

aim to explain the momentum of Arab spring on western world with the help of that theory. After the theoretical framework in first part the current situation in Arab world is briefly discussed. In third part the international relations of Arab world and western world has discussed in historical context. In final chapter the impact of Arab socioeconomic transformation and collapse on western world with special emphasis on USA and EU is discussed.

Key Words: Arab spring, Turkish foreign policy, Middle East

Giriş

Ülkemiz gerek yakın coğrafya ve komşuluk ilişkileri ve gerekse kültürel ve İslami bağlar sebebiyle Domino etkisi ile bir sistem değişikliğine sebep olan Arap ve Ortadoğu coğrafyasında 2011 sonrasındaki değişimlerle doğrudan ilgili hale gelmiştir. Bunun da ötesinde geçmiş yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi topraklarda Batı orijinli askeri ve politik şekillendirme önemli oranlarda gerçekleşmiştir. Bu durum özellikle İkinci Dünya savaşı sonrası döneminde bölgeyi küresel güçlerin oyun alanına çevirmiştir. 1992 sonrasında ABD liderliğinde Batı ülkeleri bu açıdan tartışmasız bir üstünlüğe sahip olmuşlardır. Batılı ülkelerin Arap ülkelerinde ekonomik temelli çıkarlarına dayalı bu ilişki zaman süreci içinde Batı ülkelerini de coğrafi ve kültürel hiçbir yakınlıkları olmayan bu bölgedeki gelişmelerden etkilenir hale getirmiştir. Bu nedenle yakın gelecekte Batı ülkelerinde Arap Baharının sosyal ve ekonomik etkileşimlere sebep olması beklenmelidir.

Genel anlamda Oryantalizm ekseninde açıklanmaya çalışılan Doğu Batı ilişkileri bilim dünyasında benzer metaforların farklı ülke ve coğrafyalardaki değişimlere benzer açıklamaları getirilmesine yol açmaktadır. (Arlı, s. 16) Bu çalışmada öz ve form eksenindeki tartışmalarda bu yaklaşımdan kaçınılmaya çalışılacaktır.

Domino etkisi ile bir sistem değişikliğine sebep olan Arap Baharının içsel ve dışsal dinamikleri üzerine Stephen Kinzer başta olmak üzere oldukça kapsamlı bir literatür şimdiden oluşmuştur. Arap Baharının çevresel etkilerinin ve olası(son)bahar sonuçları da tartışılmaktadır. Bununla birlikte doğrudan sınır olmayan ülkeler üzerinde etkileri oldukça yeni bir çerçevedir. Araştırma projesi bu amaca hizmet edecektir. Arap Baharının ABD, AB ve Türkiye’de yol açacağı ekonomik ve siyasi değişimler gelecek yıllarda oldukça önem kazanacaktır. Bu süreçte ABD’nin hegemon devlet olarak azalan gücü, AB’nin siyasi geleceği gibi faktörler etkili olacaktır. Temelini Dünyanın herhangi bir bölgesindeki bir kelebeğin kanat çırpışlarının oldukça uzak bir bölgede yaratabileceği devasa etkilerden alan Kaos teorisi bu konuda önemli bir

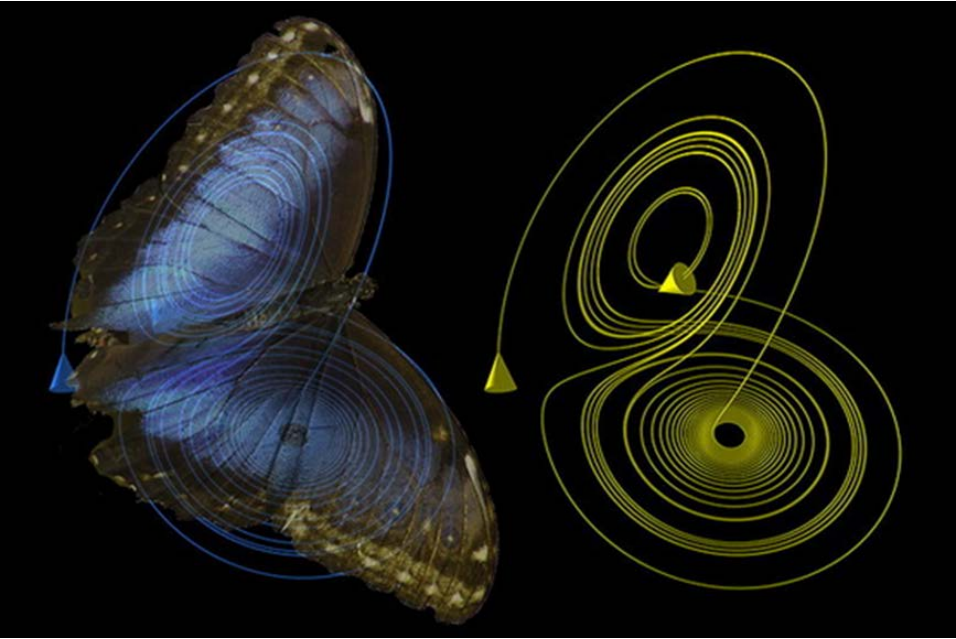
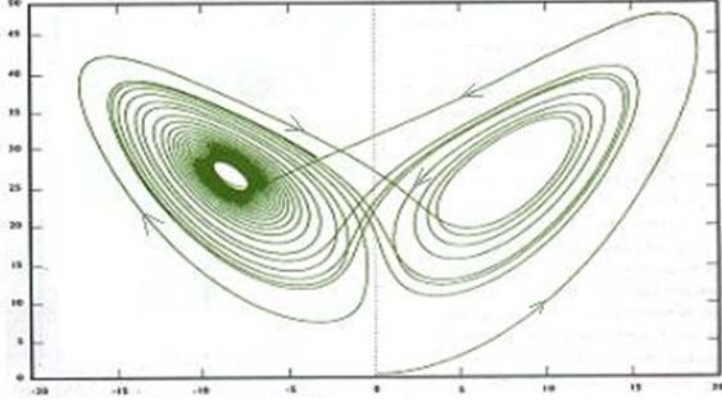
örnektir. Yapılacak çalışmada gelecek on yıllarda Arap (Son) Baharının Batı Dünyası üzerine etkileri üzerine senaryolar kurgulanarak incelenecektir.

Teorik çerçeve

Sosyal bilimlerin fiziki bilimlerden temel farkı çalışma alanı olarak insanı konu almalarıdır. Bu nedenle çözülmesi gereken bilimsel sorunlar için fizik biliminde geçerli kuantum mekaniği şeklinde deneysel kanıtlanmış gerçekler bulunmamaktadır. İnsan doğası aynı olayla ilgili olarak farklı zaman ve coğrafyalarda değişik tepkiler vererek farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Bununla birlikte son küreselleşme dalgası tüm dünyayı dijital bir köy haline getirerek bireylerin benzer dil, kültür ve düşünceye sahip olmasına yol açmıştır. Son on yılda sosyal medya uygulamalarının bütün dünyada günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, televizyon programlarının benzer içeriklere sahip kolaj halinde olması sınırlar ötesinde benzer davranış kalıplarına sahip bireyler yaratılmasını sağlamıştır. Bu durum sosyal bilimlere özgü insani algıda beklentisel değişimlerin bir ülkeden diğerine geçişliliğinin artmasına neden olmuştur. Özellikle yakın coğrafya içinde bulunmayan ülkeler bu nedenle uzak coğrafyalarda oluşan sosyal ve ekonomik değişimlerden etkilenenmektedirler. Fizik biliminde geleneksel mekanik ilişkilerin dışında mekânsal olarak farklı bölgelerdeki olaylar arasında ilişki kurmak için kullanılan kelebek etkisi kuramı bu çalışmada temel alınacaktır.

Wikipedi en basit haliyle bu teoriyi şöyle tanımlamaktadır. Kelebek etkisi, bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen addır. Edward N. Lorenz'in çalışmalarından biri olan Kaos Teorisi ile ilgilidir. Daha sonraları da hava durumuyla ilgili verdiği şu örnek ile ünlenmiştir. "Amazon Ormanları'nda bir kelebeğin kanat çırpması, ABD'de fırtına kopmasına neden olabilir. Farklı bir örnekle bu, bir kelebeğin kanat çırpması, Dünyanın yarısını dolaşabilecek bir kasırganın oluşmasına neden olabilir." Kelebek etkisinin bu isimle anılmasının nedeni ilgili bilim insanının bu çalışması esnasında matematik çözümlerle ilgili hazırladığı şekil ve grafiklerin bir kelebeği andırması ile ilgilidir. Bir fizik bilimi önermesi olan bu teorinin sosyal bilimlerde uygulanması oldukça nadirdir. Sosyal bilimlerin insanı temel alan uygulama alanı bireysel, kültürel ve toplumsal alanlardaki etki tepki mekanizmasının matematiksel bilimlerde olduğundan farklı bir süreçte işlemesine ve süzgeçten geçmesine yol açmaktadır. Doğasal kökenli olaylar bireysel gözleme ve deneye tabi tutularak

açıklanabilir sosyal bilimlerin bu aşamada bazı benzerlikler içermesi mümkündür ve kuantum mekaniği vasıtası ile bu iki süreç ortak paydada buluşabilir.

Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerin giderek karmaşıklaşan yapısının anlaşılmasında matematik ve fizik metotlarının kullanılmasını savunsa da uygulamada daha çok sosyal fenomenler vasıtası ile tartışılmıştır. İçeriği itibari ile matematiksel uygulamaları sosyal bilimlerde kullanılmayan bu teori farklı güç blokları içindeki ülkelerde içsel değişimi açıklamakta kullanılabilir. İçeriği ile insan ve toplum bilimlerini temel araştırma alanı olarak kabul eden uluslararası ilişkiler bilim dalında bu konuda fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu yaklaşıma göre bir olaya neden olabilecek pek çok farklı değişkenin varlığı ve küçük etkilerin olayların sonuçlarında büyük değişimlere neden olabileceğine vurgu yapan kaos teorisinin, uluslararası alanda ortaya çıkan olgulara uygulanması birçok sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır. (<http://www.uiportal.net/sozlukler/ui-sozluk/ui-k-1>)

Prof. Dr. Osman Eskicioğlu ilgili çalışmalarında gelişmiş ülkeler ve kalkınmakta olan ülkeler arasında kaotik bir bağımlılık olduğunu bu nedenle bu iki kesimdeki bir siyasa değişiminin uluslararası sistemde çok farklı değişimlere sahne olacağını yazar. "1960'lı yıllardan itibaren Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerini köktenci bir tarzda eleştiren yaygın anlayışın teorisi olarak açıklanabilir. Bu teori kendine temel olarak İktisadî emperyalizmi alır ve az gelişmiş ülkelere yapılan yardımların asıl amacının yoksul milletleri yardım veren ülkenin iktisadî kısılcasına almak olduğunu İleri sürer. Bağımlılık teorisi ABD ve Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerin sömürgeci iktidarını sağlayan kuvveti kaybetmediği görüşünü esas alır. Günümüzde bağımsız Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkeleri üzerinde sömürgeci devletlerin büyük siyasî kontrolleri söz konusudur. Bu kontrolü siyasî kararlarını açıktan bildirerek değil, İktisadî baskı uygulayarak ve kendi üstün pazarlama güçlerini uluslararası ticarete zengin ülke lehine kullanmak suretiyle yaparlar. Bu durum uluslararası siyasî ve İktisadî ilişkilerde "yeni sömürgecilik" kavramı ile ifade edilmektedir." (<http://www.enfal.de/sosyalbilimler/b/002.htm>).

Uluslararası alanda önemsiz birbiri ile ilişkisi olmayan veya anlamsız bir çok olay ve gösterge kaotik bağımlılık olarak da adlandırılabilir bu teori ile açıklanabilir. Buna göre sistemli bir şekilde yaratılan düzensizlik ve karmaşa sonuçta ilk etkiyi yapan kurum veya ülkenin çıkarına hizmet edecek bir sonuç yaratacaktır. Kaosun düzen yaratıcı gücü olarak tanımlanan bu durum etki ve sonuçları itibari ile karşılıklı bağımlılık yaratmakta ve bu karmaşanın ilk yaratan tarafına dönük bir değişim de yaratabilmektedir.

Dünya finansal sisteminin yüksek derecede entegre olması uluslararası ilişkilerde ekonomik boyutun öneminin artmasına neden olmuştur. Siyasi ve insani amaçlı dış yardım, ekonomik program desteği gibi gelişmiş batı dünyasından gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımlar etkileri itibarı ile ilgili ülkede ekonomik fayda sağlamasının yanı sıra kronik dış ticaret açıkları, yüksek düzeyli kısa dönmeli dış fonların girişi gibi birçok sorun yaratarak bir düzensizlik de yaratmaktadır. Bu durum borç alan ülke kadar borç veren yatırım yapan ülke içinde de etkilerde bulunabilmektedir. Bir süreç analizi sonucunda bu etkiler küresel uluslararası ilişkiler sisteminde kelebek etkisi ile gelişmiş ülkeler üzerinde de etkide bulunabilecektir.

Bu karşılıklı etkileşimin kuşkusuz en önemli alanı dini referansları içermektedir. Arap ülkelerinde din devlet ilişkisi genellikle Batı eksenli teorilerle açıklanmaya çalışılmış ve Ortaçağda kilise devlet geriliminden doğan laiklik anlayışı İslam ülkelerinde özellikle Arap ülkelerinde tam anlamı ile farklı bir amaca hizmet etmiştir. Batıda demokratikleşme ve dini hayatın özgürleşmesine yol açan bu sosyal değişim Arap ülkelerinde demokratik olmayan rejimlerin elinde baskıcı ve kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanmıştır. (Ramadan, s. 83)

Küresel alanda ülkeler arasında bağlantıların geleneksel sosyoekonomik alan dışında internet tabanlı sosyal medya alanını da içermeye başlaması, vatandaşlık kavramının bilinen anlamda ülke sınırları ile bağlı kültürel kodlarla örülmüş halinden çıkararak dünya üzerinde politik ve kültürel ortak düşüncelere sahip bireylerin alanı haline getirmiştir. Böylece herhangi bir batılı ülke vatandaşı gelişmekte olan ülkelerdeki olaylar hakkında yanında yorum, eylem ve düşüncelerini değişik alanlarda bildirebilmektedir. Böylece ülke içi ve dışında yeni iletişim teknolojileri özellikle Arap baharı ülkelerinde yeni bir pencere açmıştır. Konvansiyonel medyanın araçlarının Mısır ve Tunus gibi ülkelerde denetim altında olması bunların geleneksel demokratik işlevlerini yerine getirmesini engellemiştir. Bu aşamada sosyal medyanın facebook ve twitter alanlarında kullanımı ve görüntülü cep telefonları ile olayların anında binlerce kişi ile paylaşılması sağlanmıştır. Bu ülkelerde uzun yıllardır süren otoriter iktidarlar Dünya üzerinde ilk defa sosyal medya orijinli bir hareketle devrilerek demokrasi getirmişlerdir. (Schattle, s. 54) Bu hareketlerin demokrasiye geçiş sağlaması kesin olmakla birlikte tarihi süreçte demokrasi kültürü zayıf olan bu ülkelere demokratik altyapı sağlayabileceği şüphelidir. Zira sosyal medya alanında gevşek ve geniş alanlarda yoğunlaşmış bu

muhalefet hareketler kolaylıkla yeni bir sistem yaratmada etkin olmayacaklardır.

Yukarda belirtilen yeni tür vatandaşlık kavramı ulus devlet kavramının esnemesi ve ülke vatandaşlarının isteklerinin diğer dünya devletleri, sivil toplum kuruluşları ve bağımsız örgütler tarafından da desteklenmesini gündeme getirmektedir. Bir ülkeye aidiyet hissi ile bağlanma şeklinde tanımlanan vatandaşlık tanımı bu açıdan küresel yeni teknolojik gelişmelerle genişlemektedir. Böylelikle sivil toplum üyeleri devlet gücüne karşı ülke sınırlarını aşan bir destekle oldukça belirgin bir şekilde karşı koyabilmektedirler. Joseph Nye tarafından güç yayılımı olarak tanımlanan bu siyasi gelişme ülke içinde yöneten siyasi kesimlerin sınırları aşan diğer ülke kurumlarının etkisinde kalabileceklerini belirtmektedir. (Schattle, s.169) Teorik çerçeve göz önüne alındığında gelişmiş istikrarlı batılı ülkelerden gelişmekte olan istikrarsız ülkelere yönelik olarak akması beklenen bu etki sanılanın aksine kanımca Arap baharı ülkeleri örneğinde olduğu gibi fiziki sınırları olamayan diğer batılı ülkelerin de evrilmesini gerçekleştirecektir.

Teorik çerçeveye 2001 sonrası ABD eksenli Büyük Ortadoğu Projesi eklendiğinde bu değişim daha gözle görülür hale gelecektir. ABD bölgede kontrollü istikrarsızlığı arttırmak amacı ile dini grupları dolaylı olarak kullanabilecektir. (Bilgin, s.52) Bu sosyal değişim yarattığı dışsal etkiler itibarı ile Batı Dünyasında hızlandıran etkili yeni bir dönüşüm yaratacaktır. Bu durum doğrudan sınıra sahip olmayan ülkelerin herhangi bir ülkedeki sosyal olaylardan etkilenerek toplumsal hareketlenme yaşamalarına yol açabilmektedir. Bu nedenle Arap baharının ardıl etkileri sonucunda Batılı ülkelerde de değişim yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Arap Baharı

Arap Dünyası 9 yüzyıldan itibaren özellikle İspanya kökenli bir aydınlanma sürecinin içinde bulunmuştur. İbn i Rüşd ve İbn i Sina gibi dönemin bilim insanlarının yazdıkları eserler ile yaklaşık üç yüzyıl sonra Paris ve Roma eksenli Batı alemindeki bilimsel eserler oldukça benzerdir. Bu çalışmalar Bağdat kökenli bir terim olan Beyt ül Hikmet adı verilen dönemin kütüphane ve çeviri merkezlerinde çalışan dönemin âlimleri tarafından hazırlanmıştır. Zaman süreci içinde günümüz üniversitelerinin ilk nüveleri haline gelen bu merkezlerde eğitim faaliyetleri de yapılmaya başlanmıştır. 10. yüzyılda İngiliz bir gezgin ve bilim adamı olan Bathlı Adelard dönemin Antakya'sında Arapça

öğrenerek İslam Dünyasında yazılan eserleri Latin diline ilk defa çevirmiştir. (lyons,s.107)

Arap coğrafyasının sınırları ve devletleri dönemler itibari ile egemen güçlerin değişimi ile tekrar ve tekrar şekillenmiştir. Osmanlı imparatorluğu döneminde farklı kabile gruplarından oluşan ve Osmanlı millet sistemi altında gevşek bir yapıda bulunan bu topraklar Skyes Picot anlaşması ile İmparatorluktan ayrılarak ulus devlet sınırları ve formuna sokulmuştur. Etnik ve milli anlamda tarihi süreçte batılı anlamda herhangi bir devletin bulunmadığı Arap coğrafyasındaki devletlerin doğuşu 16 Mayıs 1916 tarihli Osmanlı İmparatorluğunu topraklarının dağıtımını amaçlayan ve İngiliz hükümeti adına Mark Skyes ve Fransız hükümeti adına Georges Picot tarafından imzalanan Skyes Picot anlaşması ile olmuştur. (Sander, s. 382) Arap ülkelerinde Osmanlı İmparatorluğundan ayrılma sürecinde milliyetçi akımlar güçlenmiştir. İlginç olarak Batı karşıtı milliyetçi akımların liderleri yine Batı ülkelerinde eğitim almış seçkin sınıflardan aydın ve askerler olmuştur. Cumhuriyet döneminde ülkemizde laik devlet sistemine geçiş Arap ülkeleri ile olan tarihi bağlarımızı daha da kopartmıştır. Aynı dönemde bölge ülkelerinde bu Türk karşıtı anlayış mandacı devletler tarafından da bilinçli bir şekilde geliştirilmiştir. (Karpas, s.256)

Bilinen anlamda bu devletler sonradan yaratılan ve çizilen sınırlar içinde Avrupa ülkelerinin etkisi altında kalmışlardır. Böylece Osmanlı dönemindeki iç barış Avrupa etkisi altında günümüz ulus devlet sınırlarında devam etmiş bazı dönemlerde milliyetçi Arap akımları ve eski SSCB bu bölgede kısmi olarak etkili olmuştur. 1992 ve sonrasında ise küresel güç olarak ABD'nin özellikle 2001 sonrasında oldukça etkili olduğunu belirtebiliriz. Arap baharı süreci ise bu dönemsel iç barış sürecinde farklı bir döneme ve farklı coğrafi sınırlar ile girileceğinin bir göstergesi olarak algılanabilir.

2010 yılı Kasım ayında Tunus'ta başlayan eylemler ile ortaya çıkan Arap dünyasındaki değişim başlangıçtan kısa küresel medya ve akademi tarafından isimlendirildi. Geçmiş yıllarda çeşitli bölgesel olaylarda, başkaldırıcular, göstericiler ve muhalefet unsurları olarak adlandırılan bu tür gösteriler Arap Baharı olarak adlandırıldı. Marks'ın yazılarında belirttiği Avrupa'da bahar gelecek türü bir söylemle devrimci bir içerik yüklenerek sunulması konunun ortaya çıkışından sonra hızlı bir değişim yaratmasının da bir göstergesi olabilir. Süreç genel itibari ile Cumhuriyet ve demokrasi ile yönetilen rejimlerde ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan başta olmak üzere emirlik, prenslik ve kraliyet

aileleri tarafından yönetilen rejimlerde bu değişim gerçekleşmemiştir. Ahmet Evin bunun temel sebebinin söz konusu ülkelerde doğal kaynaklardan elde edilen gelire yönelik paylaşım mekanizmalarının oldukça etkin olması ile açıklamaktadır. Krallık ve Emirlikle yönetilen Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Suudi Arabistan ve Bahreyn'de ülke vatandaşların sayısı toplam nüfus içinde bir azınlık haline gelmiştir. Örneğin Katar'da ülke vatandaşları toplam yerleşik nüfus olan 1,7 milyon kişinin yalnızca %15 kadar, BAE'de toplam ülkede yerleşik 7,3 milyon kişinin %13 kadarı ve Kuveyt'te toplam 3,5 milyonun %30'u kadardır. Nüfusun önemli bir kısmının vatandaşlık hakkına sahip olmayanlardan oluşması azınlık konumundaki iktidardaki ailelerin doğal kaynaklardan elde ettikleri gelirler ile yüksek refah içinde bulunmalarını sağlayıp evrensel demokratik standartlar için zayıf taleplerde bulunmalarına sebep olmaktadır. (Nouehied, s. 247) Diğer taraftan Mağrib ülkeleri olarak adlandırılabilir Tunus, Cezayir ve Fas ise kendi içinde farklılıklar içermektedir. Tunus da Ben Ali rejiminin yıkılması Cezayir ve Fas gibi ülkelerde benzer etmenlerde ortaya çıkmamıştır. Bunun başlıca nedeni Cezayir'de yakın geçmişte yaşanan ve kitlesel cinayetlerle toplumsal hafıza'da kalıcı etki bırakan askeri hükümet karşıtı İslamcı kökenli ayaklanmalar iken Fas da ise halk ile barışık bir monarşinin bulunmasıdır. (Willis, s. 357)

İkinci Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu Dünya Düzeninde Batı kanadı içinde bulunan Arap ülkeleri batı ile daha esnek ve geçişken bir işbirliği içindeydiler. Bu süreçte Batı gerek içinde bulunan anti ateist inanç kodları ve gerekse komünizm karşıtı dogmaları nedeni ile İslami kesimle ilişkilerini sorunsuz bir birliktelikle sürdürdü. 1980 sonrası gelişmelerde karşı bloğun yıkılması Batının İslam'a karşı bu geçici toleransında bir azalmaya yol açtı. Klasik Oryantalist görüş ekseninde İslam ve Batı iki farklı zıt olarak ortaya çıktı. Bu durum Arap ülkelerinin içsel ve dışsal politikalarında Batı tarafından bir algı değişmesine yol açtı.

Tunus, Mısır, Yemen, Libya ve Suriye'de bir domino etkisi ile ortaya çıkan süreç bir lider hareketi olmadığı gibi geçmişte Nasır, Burgiba gibi bir lider de ortaya çıkarmış görünmemektedir. Bu durum bu süreçte bir milli veya bölgesel bir idol olmayacağına da göstergesidir. Teorik çıkarsamalardan yapılacak çıkarım ise önde gelen sonucun postkolonyalizm teorisinin bu süreçle sona erdiği olmuştur. Yaklaşık iki yüzyıldır İslam'ın gelişimi diğer dinler ve kültürler ile gelişim içinde seyretmekte ve bu kurumlardan bazı devşirmeler yapmak şeklinde olmuştur. Sıkı bir Avrupa merkezli bir süreç olan

post kolonyal yaklaşım İran yeşil devrimi ve sonrasındaki Arap baharı ile dini kalıplarında politik yapıyı sosyolojik yeni biçimlendirmeye evirmiştir. Bu dönüşüm içinde İslami motifler içerse de Arap baharı geleneksel post kolonyal teorinin açıklamalarının erimesine yol açmıştır. (Dabashi, s.155)

ABD ve AB çalışmanın çeşitli kısımlarında belirtilen pozitif dışsal ve içsel getirileri sebebi ile bu ülkelerde süregelen rejimlere göz yummuşlardır. Noam Chomsky bunu ABD'nin çıkarları olan bir ülkede hiç bir zaman tam demokratik bir rejimin işlerlik kazanmasını istememesi ile açıklar. Bunun başlıca nedeni ise beklentilerin oldukça yüksek ve sonuçların da oldukça tehlikeli olabileceğidir.

1960'lı yıllardan itibaren uzun yıllar boyunca islami hareketler Arap ülkelerinde taban bulmuştu. Bununla birlikte özellikle Sünni İslam'da Hıristiyanlık aleminde olduğu gibi merkezi bir hiyerarşik dini otoritenin olmaması İslam dinini dini bir inanç sisteminden uzaklaştırarak bir siyaset aracı haline getirmiştir. (Noueihed, s. 264) Ayrıca İslami uygulama ve görüşler farklı tabakalar tarafından değişik şekillerde yorumlanmaya başlanmıştır. Tunus'ta Ennahda ve Mısır'da Müslüman kardeşler hareketi başta olmak üzere değişik yorumlarla farklı siyasi hareketler ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte seküler yönelimli otoriter ülke yöneticileri bu İslami hareketleri çeşitli uygulamalarla siyasi sistemin ve meclisin dışında tutmayı bir temel araç haline getirmişlerdir. Bölge ülkelerinde ortak dini motifin bulunması protestoların başladığında farklı İslami gruplar yapay bir şekilde birlikte hareket etmişlerse de bu durum kalıcı olmamıştır. Bu nedenle ortak politik amaçları olan yeknesak bir islami devlet rejiminin doğası itibari ile çıkması mümkün değildir. (Lynch, 212) Ayrıca sanılanın aksine İran bu bölgedeki İslami kesimler üzerinde ortak bir üst akla sahip değildir. Bu nedenle sanılanın aksine İslami hareketler hiç bir zaman küresel bir güç olarak rol alamayacaktır. Dağınık bir güç odağı olarak kaldığı sürece bu durum Batı karşısında bir tehdit olmayacağını gösterir. (Brzezinski, s. 82)

Bu ülkelerde toplumsal olayları başlatan bireyler temel olarak demokrasi, insan hakları gibi istekleri olan orta gelir düzeyinde ve eğitim seviyesi yüksek kesimler olmuştur. Bu kesimler sanılanın aksine iktidar tarafından dışlanmamış ve daha da batıya açık laik tabakalardır. Beklentinin aksine İslami kesim ve Müslüman kardeşler bu hareketlerin ilk aşamasında meydanlarda bulunmamışlardır ve edindikleri tarihi tecrübe ile bu tür eylemlerin iktidarlar tarafından çok sert bir şekilde bastırıldığını

gözlemlenmişlerdir. Bu nedenle Arap baharı süreci geniş spektrumlu ortak paydaları olan farklı toplumsal katmanların katılımı ile başladı. İzleyen dönemlerde gerek geçmiş dönemlerde ortak politika üretme kültürünün olmaması ve gerekse hareket içinde yıllardır bastırılmış islamcı kesimin ağırlığının artması ile süreç kendi içinde değişim geçirerek islamcı otoriter bir rejime doğru geçiş yapmıştır.

Arap baharı sürecinin temel sebebi bu ülkelerde siyasi sistemin çok partili rejim olarak adlandırılmasına rağmen fiili anlamda tek parti rejiminin egemen olmasıdır. Bu nedenle demokratik isimli bu hükümetlerde seçim sonuçları düşük katılım ve büyük oy çoğunluğu ile alınır. Uzun yıllar boyunca iktidarda kalan Devlet Başkanları sözde demokratik çerçeve içinde sadece izin verilmiş küçük ölçekli partiler ile seçim yarışına girerler. Bilindiği gibi toplumsal muhalefet kendini güçlü çok partili rejimler ile ifade edebilir. Böylece sistem dışında ve parlamento harici muhalefet gösterileri marjinal olarak gerçekleşir. Ortadoğu ülkelerinin pek çoğunda bu durum gerçekleşmediği ve siyasi partiler ile geniş halk kitleleri arasında bağ koptuğu için bu tür toplumsal patlamalar için bir zemin oluşmuştur. (Willis, s. 151)

Özellikle 1990'lı yılların sonundan itibaren Tunus ve Mısır başta olmak üzere bölge ülkelerine oldukça yüksek oranda doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Buna rağmen klientelist yönetim bunun refah artırıcı etkisinin geniş çevrelere ve halk tabakalarına aktarımını azaltıcı etki yapmıştır. Özellikle son on yıl içinde işsizlik epidemik hale gelmiş ve bu ülkelerde yüksek oranlı enflasyon düşük gelir grubunda bulunan bireylerin refah seviyelerini oldukça düşürmüştür. Bu nedenle özellikle yüksek petrol gelirine sahip küçük Arap ülkeleri dışındaki ülkelerde altyapı üstyapı ilişkisi diyalektik bir olarak ekonomik temelli bir başkaldırı yaratmıştır. Özellikle genç nüfus işsizliğinin üretken, yenilikçi ve sanayi öncelikli sektörler yerine kayıt dışı ekonomik faaliyet alanlarında istihdamla çözülmesi bu ülkelerde ciddi istihdam sorunlarına yol açmıştır. Kayıt dışı sektörde herhangi bir sosyoekonomik güvence olmadan çalışan yükseköğrenim gençliği klan temelli rantiyeye kesime karşı sokak muhalefetinin temelini oluşturmuştur. (Petras,s.35)

İran'da 2009 yılı devlet başkanlığı seçimleri sonrasında internet temelli twitter devrimi denen süreçte Tahran başta olmak üzere ülkenin büyük kentlerinde özellikle teknoloji kullanan genç ve eğitilmiş gurubun başı çektiği toplumsal direniş olayları olmuştur. Bununla birlikte eğitim düzeyi düşük ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun bu aktivitelere destek vermemesi eylemlerin

gücünü azaltıcı etkide bulunmuştur. (Ramadan s. 33) Tunus'ta başlayan süreçte ise toplumun eğitimli kesiminin siber alemde başlattığı hareket bir süre sonra düşük gelirli guruplar ve İslami kesimlerden de büyük destek görmüştür. Özellikle Batılı teknoloji ve iletişim şirketleri bu ülkelerde serbest erişim başta olmak üzere yazılım altyapısına destek vermişlerdir. Bununla birlikte benzer desteğin Suriye içindeki muhaliflere verilmesinde çekinceli davranılması sürecin bu ülkede farklı işleyişine neden olmuştur. Ortadoğu ülkelerinde Tunus, Libya ve Mısırda olduğu gibi güçlü iktidarların değişimine yol açan Arap baharı Suriye'deki rejim ve iktidar değişimine yönelik eylemlerden sonra bir değişim sürecine girmiştir. (Lynch, s. 166) Suriye'deki olaylara değin batı yanlısı antidemokratik yönetimler hedefte iken, Suriye'nin stratejik önemi nedeni ile İran, Rusya ve Çin gibi küresel oyuncular sürece dahil olmuşlar ve rejimin devam etmesini sağlamışlardır.

Arap baharı ülkeleri yıllardır ülkeyi yöneten liderlerin görevden ayrılmaları sonrasında demokrasiye geçişte sorunlar yaşamış görünmektedir. Libya örneğinde olduğu gibi ülkenin farklı klanların kontrolünde yönetilemez hale gelmesi en önemli sonuçlardan birisidir. Ayrıca Mısır ve Tunus'ta iktidarı devralan İslamcı hükümetler ilk başta birlikte hareket ettikleri laik guruplar ile koalisyonlarını sonlandırarak ülke yönetimini sağlamaya çalışmışlardır. Kısa süreli bu sağlansa da özellikle yeni anayasa yapma sürecinde laik kesimler hükümet karşıtı gösterilerle yeni bir dalganın ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Bu durum Mısır'da ordu kontrollü bir hükümet ve Tunus'ta ise laiklerin seçim kazanması ile sonuçlanmıştır. Sonuç olarak 1960'lı yıllarda beri iktidar için çalışan Müslüman kardeşler hareketi tekrar yenilmiş görünmektedir.

Avrupa Birliği, ABD ve Arap Dünyasında Değişim

Uzun yıllardan beri süregelen siyasi iktidarlar ile iyi ilişkiler içinde olan Batı ülkeleri olayların başladığı dönemde bu iktidarlara desteklerini sürdürdüler. Tunus'ta başlayan Yasemin devrimi de dahil olmak üzere AB olaylar öncesinde otoriter hükümet yetkililerinin tarafında yer almış olaylardan sonra da maddi yardım konusunda ihtiyatlı davranmıştır. (Peters, p. 38) Bekle gör politikalarının Avrupa ülkeleri için doğal çıktısı ise bölgeye yönelik dış politika araçlarının pasifist hale gelmesidir. İzleyen günlerde iktidardaki değişim Batı ülkelerinin bölgeye yönelik dış politikalarında pragmatik bir dönüşüme yol açtı. Arap baharı AB ülkelerinin İslami partilerle olan ilişkilerinin olumlu yönde

değişimine yol açtı. Bu süreçte ABD'nin bölgeye yönelik uygulamaya koyduğu ve sınırların yeniden tasarlanmasını amaçlayan Büyük Ortadoğu Projesi AB'nin Akdeniz ülkeleri ve Arap Dünyası ile Avrupa Komşuluk Projesi ile örtüşmesi nedeni ile de desteklendi. (Peters, s. 15)

AB üyesi ülkeler Arap baharı sürecinde Tunus ve Libya ile ikili anlaşmaları nedeni ile müdahale sürecinde inisiyatif almakta ve ortak politika üretmekte yetersiz kalmışlardır. (Peters p. 43) Özellikle Libya bu toplumsal değişmeyi daha silahlı bir mücadele içinde vermiş ve rejim karşıtlarının haklılığı demokrasi talebini aşan kaba silahlı kalkışmaya dönüşmüştür. Bu durum diğer Arap ülkelerinden farklı olarak petrol gelirlerinden elde ettiği refahı topluma paylaştırarak insani gelişme endeksine önemli bir gelişme kaydeden Libya'da ciddi bir milli gelir düşüşüne sebep olmuştur. (Petras, s. 123)

AB Mısır ikili ilişkileri Sarkozy tarafından geliştirilen AB Akdeniz ülkeleri programı dahilinde geliştirilmiştir. Mübarek rejiminin kısıtlayıcı ve baskıcı yönetimi bu süreçte görmezden gelinmiştir. Mübarek sonrası dönemde Demokrasi için Ortak Çalışma Planı Akdeniz bölgesi programı ile yeni yönetimle ekonomik ve siyasi ilişkiler yeni bir boyuta taşınmıştır. (Peters s.57) Suriye AB komşuluk programı ile birlik ile ilişkilerini yürütmekte iken Arap baharı öncesinde diğer bölge ülkelerinden farklı olarak bazı yaptırımlar bu ülkeye yönelmiştir. Ülkedeki iç savaş sonrası görünüm nihai politikada belirleyici olacaktır. (Peters, s 105)

Ortadoğu'da yegane Müslüman olmayan ülke olan İsrail AB ile çok eskiye dayanan ekonomik, kültürel ve politik ilişkilere sahiptir. Son yıllarda Filistin meselesinde İsrail'in aşırı askeri güç kullanımı ve insan hakları ihlallerine yönelik eleştiriler oldukça fazla olsa da iki taraf arasında Arap baharı sonrasında da ilişkiler sağlamlığını korumaktadır.

ABD'nin Ortadoğu politikası 2001 sonrasında ekonomi temelli olmuştur. Bu bağlamda serbest piyasa ve ticaretin teşviki ve gelişmesi bölgede öncelikli hedeftir. Bu durum ABD'nin çıkarlarına hizmet etmektedir ve bu dönemde bölgede uzun yıllardır yönetimde bulunan kesimlerin anti demokratik uygulamaları göz ardı edilmektedir. (Peters s 132) Bush döneminde uygulanan bu politika Obama döneminde değişime uğradı. Demokratik yaklaşım adı altında ticari temelli ve ülkenin çıkarlarını öne çıkaran yaklaşım özellikle 2011'den sonra demokratik hakların verilmesi, ekonomik yardım ve destek gibi politikalarla desteklendi. (Peters s 136) Tahrir meydanından yükselen demokrasi talepleri içerik itibari ile batı tipi demokrasilerdeki evrime

benzemektedir. ABD ve AB'nin uzun yıllar bölgeye yönelik uyguladığı politikada ciddi paradigma değişimleri yapmaları zorunludur. Çünkü bu kesimlerin bölge için demokrasi tanımını neo liberal ekonomi tanımını içermektedir. (Peters s. 138) Arap Baharı ülkelerindeki bölgede ABD politikalarına yönelik kamuoyu algısı olayların öncesine göre bir değişim göstermemiştir. Bu ülkelerin vatandaşları oldukça uzun bir dönemdir ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımlarını kuşku ile karşılamaktadırlar. (Brokings Institute, s. 18)

Batı ülkeleri ve özellikle ABD bu toplumsal harekete özellikle Tunus ve Mısır'da liderlerin değişimi sonrasında daha olumlu şekilde bakmaya başlamışlardır. 1970'li yıllarda askeri cunta rejiminin yıkıcı etkisinden kurtulan Portekiz ve İspanya benzeri bir gelişme beklemişlerdir. Böylece bu olaylar sonrasında ekonomik refahı artırıcı sonuçlar ortaya çıkacak ve bu ülkeler Dünya ekonomik sistemine olumlu anlamda entegre olabileceklerdir. Samuel Hunghtintonun analizlerinde belirtilen demokratik değişimlerin üçüncü dalgası İber yarımadasında gerçekleşmiştir. Günümüzde Arap baharı da bu kategoride dördüncü dalga olarak adlandırılabilir. Bölge ülkelerinde toplu değişim hareketi bunu göstermektedir. (BI, s 22)

Arap baharının hızlı ve efektif bir şekilde gerçekleşmesinin başlıca aracı internet temelli twitter, facebook ve youtube gibi sosyal medya araçları olmuştur. Bu herhangi bir lideri olmayan gruplara organize bir eylem yapma fırsatı yaratmıştır. (BI,s. 42)

Bu ülkelerde demokratik gelişimin tam olmamasının sebeplerinin başında demokratik kontrol ve dengeleme mekanizmalarının yeterince gelişmemiş olması gelmektedir. Muhafif basın, muhafif siyasi parti gibi oluşumların bulunmaması, düşünce ve fikir özgürlüğünün eksikliği gibi nedenlerle islami alan ve camiler başlıca politika üretme ve çözüm yeri ve muhalefet kanadı olagelmıştır. Bu durum siyasi İslamin gelişmesinde başlıca etkendir. Ekonomik yapının ve gelişimin düşük seviyede oluşması bu gelişmelere neden olmuştur. Arap baharının başlama süreci ilginç olarak tamamı ile aşırı İslamcı gruplardan bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal olayların başlangıcı daha seküler gruplar tarafından hazırlanmıştır. Yeni hükümetler bu aşırı İslamcılar için daha toleranslı olsalar da bu grupların Dünya üzerinde terörist olarak isimlendirilmesi ilişkilerde kuşkuya yol açmaktadır.

Bölge ülkelerinde bu değişimde İslami kesim ve Müslüman kardeşler önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte bu kesimlerin kadın hakları, laik hukuk

sistemi gibi temel demokratik değerler konusunda düşünceleri oldukça farklıdır ve batı tipi demokrasi uygulaması ile uyuşmamaktadır. (BI s.37) Bu süreçte İslami rejimlerle olan ilişkilerde yabancı devletlerin daha duyarlı olmaları gereklidir. (BI, s 38)

Türkiye gerek seküler toplumsal yapısı ve gerekse Batı kurumları olan NATO, Avrupa Konseyi üyeliği ve AB aday ülkesi olması nedeni ile diğer İslam ülkelerinden oldukça farklı ve önemli bir konumdadır. Ayrıca ülkemizde İslami alan bütünlükçü olarak devletin resmi kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından temsil edilmektedir. Bu durum diğer Arap ülkelerinden organizasyon ve koordinasyon yapısı itibarı ile oldukça fark içermektedir. Alevi kesim başta olmak üzere bazı kesimler bu merkezîyetçi yapıyı önemli oranda eleştirmektedirler. (Morris, s.81) Türkiye Arap ülkeleri ile kesintiye uğramış ilişkilerini kültürel ve tarihi ortak zenginliklerine dayalı olarak tekrar tesis etmek zorundadır. (Ortaylı, s.180) Yakın gelecekte bunun başlıca getirisi Batı Dünyasının yegane karar vericilerinden biri olmaya aday AB içinde jeopolitik öneminin artması olacaktır. Böylece ABD ve AB'nin içsel dinamikleri de Türkiye'nin AB üyeliği ile değişime uğrayacaktır. (Aydın, s. 320) Bu nedenlerle Arap baharı ülkelerinin geçirmesi beklenen değişimde önemli bir rol oynaması beklenmelidir. (BI s. 269)

Batı Dünyasında Beklenen Gelişmeler

Batı ülkeleri soğuk savaş döneminde Doğu Avrupa ülkelerinde demokratik taleplerin her zaman yanında olarak bu ülkelerde merkezi hükümetler ve Sovyetler Birliğine karşı durmuştur. 1992 sonrası bu politikalar meyvesini vermiş ve bağımsızlığını kazanan bu ülkeler Batı ile sağlam ekonomik ve siyasi köprüler kurmuşlardır. Bununla birlikte Ortadoğu ülkelerindeki baskıcı, kirli rejimlerin kendi vatandaşlarına yönelik ezici uygulamaları Batı ülkelerinde görmezden gelinmiş ve Arap ülkelerindeki hükümetler ile ilişkiler çıkar ortaklığı çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu nedenle Arap baharı sonrasında ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin bölgedeki aynı etki gücü ve saygınlığa sahip olabileceklerini düşünmek yanıltıcıdır.

Batı Dünyası ve özellikle bölgeyle ilgili ve çıkarları olan küresel güçler beklemedikleri bu sosyal değişim karşısında kendilerine yönelik bir tehdit algılaması içerebileceği düşüncesi ile bu ülkelere yönelik politikalarını yeniden şekillendirme ve bu değişimden yararlanmaya yönelik çalışmalarda bulundular. Bu süreç içinde bölge ülkelerindeki değişimin büyük küresel güçlerin iç dinamiklerinde de değişim yaratmasına yol açmıştır. Bölge ülkelerinin Dünya

petrol ihtiyacının önemli miktarını karşılaması ve sahip oldukları rezervler küresel güçlerin bu bölge ile ilgilerinin sürekli olmasına yol açmaktadır. Yükselen enerji ihtiyaçları krizlerin petrol fiyatlarını arttırmaya yönelik etkisini arttırmaktadır. Rusya dışında küresel güçlerin tümü petrol başta olmak üzere temel enerji kaynakları yönünden bölge kaynaklarına bağımlıdır.

Ortadoğu coğrafi konumu nedeni ile Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında önemli bir geçiş güzergahı özelliğini yüzyıllardan beri korumaktadır. Bu jeopolitik önem ticari ilişkiler yanında sosyolojik benzeşmeye de yol açmıştır. Ortaya çıkan siyasi ve ekonomik krizler önce yakın Afrika kıtası başta olmak üzere yakın komşu ülkelere daha sonra da nüfusları içinde yüksek düzeyde Müslüman Arap azınlık barındıran Avrupa ülkelerine sıçrama eğilimini içermektedir.

ABD'nin Ortadoğu ve Arap ülkelerine yönelik ilgisi küresel güç olması ile eşanlı gerçekleşmiştir. Osmanlı imparatorluğu idaresindeki bölgede ABD hiç bir zaman İngiltere, Rusya ve Fransa'nın dahil olduğu "Doğu Sorununa dahil olmamıştır. (Erhan, s. 265) 1971 yılında İngiliz güçlerinin Süveyş kanalından çekilmesi sonrasında İran Irak savaşı, 1. Körfez krizi ve 2003 yılında Irak'ın işgali ile ABD'nin hegemon devlet olarak bölgede etkisi giderek artmıştır. Bu süreç tamamı ile bölgedeki petrol kaynaklarını kontrol etme amaçlıdır. Bu konuda söz sahibi olan yegane ülke olan ABD bu askeri operasyonlarını bir kamu malı haline getirdiği Ortadoğu petrol kaynakları üzerinde etkisini sürdürmek amacı ile yapmaktadır. Bununla birlikte Arap baharının bu küresel aktör üzerinde etkisi ABD'nin geleneksel askeri konseptinde değişime yol açarak daha az müdahaleci bir konuma geçmesine yol açmıştır. (BI s. 282)

Ekonomik çıkarlarını maksimize etmek isteyen ABD yönetimi islami gruplara olan tanımlamada da sübjektif ve çıkar amaçlı davranabilmektedir. Eğer islami gruplar antiemperyalist politika güden hükümetlere karşı savaşıyorlarsa özgürlük savaşçısı olarak tanımlanmakta bununla birlikte eğer emperyalist ve hegemon devlete karşı durarak bu tür koloni tip devletlere karşı olduklarında ise terörist ve fundamentalist olarak adlandırılmaktadır. (Petras, s.115) Bu nedenle islami partiler sınıf mücadelesini temel almadıkları ve ABD karşıtı sol eğilimli siyasi grupları zayıflattığı ölçüde Batı tarafından kabul görmektedir. Arap ülkeleri içinde bu tür eğilimlerin yapısındaki değişme bu ülkelere yönelik politikaların değişmesine yol açacaktır. Bu aynı zamanda ABD ve AB'nin islamla ilgili ılımlı islam tezinin de ülke içinde bu değişken

politikayla birlikte yeniden tanımlanmasına neden olacak ve kamuoyu yeni bir politika düzleminde konuyu tartışmaya başlayacaktır.

11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin Arap ve Müslüman Dünya'ya yönelik yaklaşımı George Bush tarafından basitçe dost ılımlılar ve düşman radikaller şeklinde oluştu. Bu savaş sonucunda neocon politikalar Irakla başlayan bir savaş süreci başlattı. Bu durum bölge ülkelerinde Arap baharı sürecinde anti Amerikancı bir ortak payda da oluşturdu. Aynı dönemlerde ABD içinde de islam karşıtı bir söylem birliği oluşması kaçınılmaz hale gelmiştir. Tüm bunların üstünde 2001 sonrası ABD içi güvenlik ve istihbarat birimlerinin yeni uygulamaları ülke genelinde demokrasiye yönelik bir kısıtlamayı yanında getirmiştir. Güvenlik demokrasi arasındaki bu ilişkinin ABD'de güvenlik öncelikli olması Arap baharı sonrasında başlayan ve ABD elçiliklerine yönelik tehditleri içeren olaylar nedeni ile ülke içinde güvenlik öncelikli iç politika uygulamalarının daha da derinleşmesine yol açarak medya kontrolü, vatandaşların etnik ve dini kökenlerinin takibi gibi iç politika uygulamaları örtülü sıkıyönetim halini alabilecektir.

Avrupa Birliği bölgeye yönelik politikaları sebebiyle en çok etkilenebilecek ülkelerin başında gelmektedir. Yıllar içinde ABD benzeri bir vatandaşlık politikası ile farklı kültürlerden bireyleri birlik bünyesinde benzer amaçlar ile birleştiremeyen dışlayıcı politika bu ülkelerde sarsıcı sorunlara yol açabilecektir. Ayrıca Ortadoğu ülkelerine yönelik Akdeniz işbirliği programı Arap ülkelerine politik önermeler yerine ticari önermeler içermekte olması sebebi ile zayıf kalmaktadır.

Edward Said analizlerinde uzun yıllar boyunca Arap ülkeleri ve onların dini referanslarının batı tarafından ötekileştirilmesinin yarattığı sorunları tartışmıştır. 2011 yılı sonrasında Arap ülkelerindeki değişim hareketi oldukça sancılı bir dönemi beraberinde getirmeye adaydır. Bu dönemde Batı dünyasının bu bölge ve islam dinine yönelik geleneksel bakışında değişmeye yol açacaktır. İslamın dini referansların yanında kültürel kodlar ile de değerlendirilmeye başlanması ile ötekileştirmeye yönelik sosyal düşünce kalıpları ve algılarda Batı toplumlarında önemli değişimler yaşanacaktır. Bu dinamik değişim batı Dünyasında bilinen sosyal katmanlar ve siyasi değerler üzerinde de önemli etkilerde olabilecektir.

Çalışmanın önceki kısımlarında belirtildiği gibi Batı ülkeleri özellikle ABD uzunca bir dönem kontrol altında tutmak istedikleri ülkelerde güçlü bir ordu olmadığı zaman milliyetçi sol akımlara karşı islami hareketleri

desteklemişlerdir. Özellikle SSCB'nin Afganistan'ı işgaline karşı Taliban hareketini destekleyen ABD bu ülkelerde IMF tasarımlı ekonomi politikalarının başlıca mimarı olmuştur. Böylece neoliberal ekonomi politikaları milliyetçi sol eğilimli partilere karşı yönetime getirilen islami partiler tarafından uygulanmıştır. Bununla birlikte bu politika uzun dönemde artan dış finansman ihtiyacını gerektirmektedir. Arap ülkelerinde yüksek getirili, istihdam yaratıcı ve dış piyasalarda küresel rekabete sahip sanayi yatırımları oldukça az olduğu için ülkeler ekonomik büyüme süreçlerinde uzun soluklu olmamaktadırlar. Bu nedenlerle özellikle Arap baharı sonrasında bu ülkelerde ekonomik büyüme ve istihdam yaratımı azalmış ve yine Batı kaynaklı finansman ihtiyacı artmıştır. Bu durum ABD ve AB için ekonomik durgunluk dönemlerinde kendileri için önem arz eden dış pazarlarda refah azaltıcı etkilerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Ayrıca bölgenin yeniden inşa edilmesi için yeni bir Marshall Planı talepleri izleyen yıllarda Batı dünyasına yönelik ekonomik baskıyı daha da arttıracaktır. 2008 sonrasında ABD'de başlayan derin finansal kriz ülke içinde ciddi refah azalışına yol açmıştır. Milenyum sonrası ABD'de yaşlı nüfusta artış yaşanmış ve sıkılaştırılan göçmen politikaları nedeniyle ülkeye üretken genç nüfus girişi azalmıştır. Bu ülkenin yenilikçi ve teknolojik içerikli sanayi üretiminde önemli düşüşler yaşanmasına neden olacaktır. ABD ekonomisinin büyüme dinamikleri önemli ölçüde olumsuz etkilenecektir. Geleceğe yönelik bilimsel projeksiyonlar 2030 yılında bu ülkenin gerek Arap ülkelerindeki gelişmeler ve gerekse kendi iç dinamikleri sebebi ile önemli ölçüde küresel güç kaybına uğrayacağını açıklamaktadır. (Friedman, 175) Bu tez 1970'lerden beri Jagdish Bhagwati tarafından savunulan ABD'nin küçülen bir dev olduğu görüşünü sahibine teslim etmektedir.

Günümüz Dünyası ekonomik alanda entegre olmuş ülkelerin etkili olduğu bir dönemi yaşamaktadır. ABD merkezli NAFTA başta olmak üzere Avrupa Birliği gibi bölgesel entegrasyonlar oluşturdukları serbest ticaret ve ekonomik alanlar ile refah artışı sağlamaktadırlar. Ortadoğu coğrafyasında henüz bu tür bir örgütlenme yoktur ve kısa dönemde oluşması beklenmemelidir. (Derviş, s. 142) Bununla birlikte tarihi ve kültürel ortak değerlere sahip bu ülkelerde bu tür bölgesel entegrasyonlar ekonomik kalkınmada önemli yararlar sağlayacaklardır. Arap baharı sonrasında kurulacak bu tür benzer bölgesel organizasyonlar bu ülkelerde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasında önemli etkide bulunacaklardır. Ayrıca AB başta olmak üzere Batı eksenli entegrasyonlar bu tür gelişmeler karşısında kendi içsel dinamikleri çerçevesinde

bazı değişimler geçirebileceklerdir. Böylece bu tür bölgesel entegrasyonların karşılıklı etkileşimleri Batı ülkelerinin ekonomik yapılarında da İkinci Dünya savaşı sonrasında Japonya ve Güney Kore'deki değişimlerden etkilenmelerine benzer etkilerde bulunabileceklerdir.

Arap baharı süreci bölgede uzun yıllar süren insan hakları ihlalleri, düşünce özgürlüğü kısıtlamalarını bitirmesi, otarşi rejimlerinin sona erdirmesi nedeni ile bu ülkelerin batı değer sistemi olan gerçek demokratik rejimlere geçmesine neden olacaktır. Diğer taraftan bölgede bağımsızlık yanlısı anti kapitalist eğilimler içeren bu gelişmeler Batı ülkelerinin jeopolitik stratejilerine hizmet etmeyecektir. Yıllar boyunca ABD merkezli politikaların uygulandığı bölgede gelişmekte olan Batı ülkeleri dışında ülkelerin de petrol ihtiyaçları nedeni ile çıkarları oluşmuştur. Bu nedenle Brezilya, Çin, Hindistan ve Endonezya gibi gelişmekte olan ekonomiler de bölge üzerinde siyasi söylem ve politikalarda bulunmaya başlamışlardır.

ABD'nin Dünyanın geri kalanına yönelik yeni muhafazakar politikasının temelini oluşturan Hunthinton ilgili eserinde İslam ve Konfüçyüs dininin Batı karşıtı olduğunu belirtmiştir. Bush doktrini çerçevesinde şekillendirilen bu dış politika uzun yıllar ABD'de geçerli olmuştur. Bununla birlikte Arap baharı sonrasında bu iki dinin temsilinin Dünya ekonomik düzeni içinde önemi artmış gözükmektedir. Özellikle Çin yükselen ekonomik gücü sebebi ile bölgeyi önemli oranda etkilemektedir. (Yılmaz, 379) Çin bölgeden ihtiyacı olan enerji kaynaklarını sağlamaktadır. Bu nedenle 2000'li yılların başından itibaren bölgede jeoekonomik çıkarlara dayalı geleneksel Batı politikalarına mesafeli yaklaşmaktadır. 2009 yılında ilk kez Suudi Arabistan Çine ABD'den daha fazla petrol satışı gerçekleştirmiştir. Bölgeye yönelik çıkarları toplumsal hareketlerin ilk aşamalarında Çin komünist hükümetinin muhaliflere oldukça mesafeli davranmasına yol açmıştır. Bu nedenle ülke vatandaşları tarafından Çin ABD'nin karşısında bir dayanak olarak görülmemiş ve diğer ülkeler gibi ticari çıkarlarını öne çıkardığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda yükselen bir askeri güç olan bu ülke gelecek dönemde Batı ülkeleri ve özellikle ABD'nin bölgedeki etkinliğini oldukça azaltabilecektir.

Diğer büyük ekonomilerden Hindistan da bölgedeki gelişme ve değişimlere oldukça mesafeli ve ihtiyatlı yaklaşmıştır. Bunun temel sebebi ülkenin ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları nedeni ile körfez ülkelerine olan bağımlılığıdır. Bu nedenle eski ve yeni yönetimler döneminde ilişkiler ticari

çıkarları korumaya yönelik odaklı olmuştur. Bu tür bekle gör temelli reaktif politikalar sonucunda ilişkiler bölge biçimlendirmesinde etkili olmamıştır. Bölge'de SSCB döneminden itibaren rejimlere yönelik yakın ilişkileri bulunan Rusya Arap ülkelerindeki otoriter liderlere yönelik sınırlı eleştiriler getirmektedir. Bununla birlikte ABD eksenli yabancı ülkelerin bölgeye yönelik politika uygulamalarına karşı bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Suriye başta olmak üzere bazı ülkelerdeki statükoyu muhafaza etmeye yönelik eğilimler bu ülke tarafından savunulmuştur. Rusya Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinde Çin ile birlikte olası güvenlik operasyonlarını bloke ederek Batı Dünyasının ABD temelli politikalarını kısmen etkisizleştirmiştir. Özellikle son yıllarda Putin liderliğinde uygulanan agresif dış politika eski Sovyet Rusya dönemi reaktif dış politika dönemini çağrıştırmaktadır.

Sonuç

Eric Hobsbawm'ın sosyokültürel tarihi alanda ve Rostow'un ekonomik alanda savunduğu ülkelerin gelişme ve kalkınma merhaleleri sanılanın aksine ülkeler arasındaki etkileşimi tamamı ile koparmamış görünmektedir. Merkantilist ekonomik düzenden kapitalist ekonomik sisteme evrilen günümüz hakim ekonomik sisteminde küresel network ve sosyal medya ağlarının günlük hayatın bir parçası haline gelmesi, kültür mallarının benzer tüketim kalıplarına sahip olması nedeni ile çalışmada belirtildiği gibi ülke vatandaşları başka ülkelerdeki sorunlar konusunda baskı mekanizmaları yaratabilmektedirler. Güç yayılımı olarak adlandırılacak bu etkileşim Arap baharı ülkelerindeki sosyal medya destekli radikal değişimleri açıklamakta kullanılabilir. Bununla birlikte bu kuantum mekaniği tarsi istikamette bir kelebek etkisi ile gelişmiş, kültürel ve ekonomik hegemon devletleri de etkileyebilecektir. Çalışma'da belirtildiği önemli oranda müslüman arap barındıran ABD ve AB ülkelerinde bu durum görülebilir. Ayrıca bu küresel gelişme Çin eksenli yeni bir güç kaymasını da beraberinde getirebilir. 2 Dünya savaşı sonrasında çizilen Arap ülkelerinin bu yeni sınır oluşumlarının etkisi enerji, dış ticaret hacmi gibi dinamikler göz önüne alınarak değerlendirilmek durumundadır. Bu nedenle ticari anlamda net bağımlılık içinde bulunan ABD ve AB bu süreçte islam, müslümanlık ve Doğu kültürü konusunda Huntington temelli analiz politikaları değiştirmek durumunda kalacaktır.

Kaynakça

- Arlı Alim, Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin, Küre Yayınları, İstanbul, 2009
- Aydın Mustafa, Erhan Çağrı, Beş Deniz Havzasında Türkiye, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2006
- Bilgin Faruk, Büyük Ortadoğu Projesi, Mahir Kaynak ve Emin Gürses ile Röportaj; Faruk Bilgin, İlk yayınları, İstanbul, 2004
- Brooking Enstitüsü, The Arap Awakening, America and the Transformation of the Middle East, Brookings Institute Press, Washington, 2011
- Brzezinski Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, İnkılap yayınları, İstanbul, 2005
- Chris Morris, The New Turkey, Granto Books, London, 2006
- Dabashi Hamid, The Arap Spring, The End of Post Colonialism, Zed Books, Londra, 2012
- Erhan Çağrı, Türk Amerikan İlişkilerini Tarihsel Kökenleri, İmge Yayınları, Ankara, 2001
- Friedman George, Gelecek Yüzyıl, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2011
- Hunghington Samuel, Medeniyetler Çatışması, Vadi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Lynch Marc, The Arap Uprising, Public Affairs, New York, 2013
- Lyons Jonathan, The House of Wisdom, Bloomsbury, London, 2010.
- Karpat Kemal, Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik, Timaş, İstanbul, 2011
- Noueihed Lin, Warren Alex, The Battle for the Arap Spring, Yale University Press, New Heaven, London, 2013
- Derviş Kemal ve diğerleri, After The spring, Economic Transitions in The Arab World, Oxford University Press, Oxford Newyork, 2012
- Ortaylı İlber, Türkiye'nin Yakın Tarihi, Timaş yayınları, İstanbul, 2010
- Peters Joel, The European Union and The Arap Spring, Lexington Books, Plymouth, 2012

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES
Güz/Autumn 2015-Sayı/Issue 35

Petras James, The Arab Revolt and The Imperialist Counterattack, Clarity Press,
Atlanta, 2012

Ramadan Tariq, The Arab Awakening, Penguin Books, Londra, 2011

Sander Oral, İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih, İmge kitapevi, Ankara, 2005

Schattle Hans, Globalization& Citizenship, Rowman, Littlefield Pub., London,
2012

Willis Michael J., Politics and Power in Maghreb, Columbia University Press,
New York, 2012